

Tõejärgsusest tõsiselt — tõetus kui nihilismi ajastule vastav intellektuaalne hoiak

Leo Luks

Majandus- ja sotsiaalinstituut, Eesti Maaülikool

Tõejärgsuse mõistet kasutatakse enamasti moraliseerivalt ja irooniliselt, naeruvääristamaks erinevaid irratsionaalseid retoorilisi praktikaid, kuidas väidetele omistatakse tõeväärtust ning omandatakse seeläbi uskumusi n-õ faktidest hoolimata. Käesolevat ajastut iseloomustavate tähendusloomepraktikate puhul on täpsem rääkida pigem *uustõest*, väga mitmekesiste õigustusviiside vohamisest subkulutuuriti (nt ühismeedia „kajakambrid“, alternatiivmeedia jms). Nagu on õigesti tähele pandud, kujundavad säärased retoorilised praktikad üha rohkem ka poliitilisi jõujooni maailmas. Artiklis keskendun küsimusele, milles seisneb *tõejärgsus* kui omaksvõetud intellektuaalne hoiak. Erinevalt erinevate tõdede kemplusväljast seisneb antud hoiak, mis ulatub tagasi vähemalt antiikaja skeptikuteni, otsustamatuses, väidetele tõesuse omistamise loobumises. Kasvõi kulunud relativismi paradoksi abil on lihtne näidata, et antud hoiak ei saa olla täiesti järjekindel ja kogu inimelu läbistav, näiteks sõelume argielus kogu aeg informatsiooni, lähtudes elulises situatsioonis edasiviivast infost, seda protsessi võibki juba nimetada tõeväärtuse omistamiseks. Selle kimbatuse selgitamiseks kasutan Gianni Vattimo poolt paljuski Nietzsche toel välja arendatud *hermeneutilise nihilismi kahetasandilist käsitust tõest*, mille kohaselt kuulub iga mingis kontekstis (keelemängus) omaksvõetud uskumusega kaasas üldisemal arutlustasandil moodustatud vastuväide, et tegemist on üksnes ühe võimaliku otsusega teiste seas, milles puudub „tõesuse kullaproov“. Olen seisukohal, et planetaarne nihilism on vältimatu ajalooline olukord, millega tuleb leppida ning tõejärgsus on sellele olukorrale vastav intellektuaalne hoiak.

Märksõnad: tõde, nihilism, hermeneutika, Vattimo, Nietzsche

---

1. Sissejuhatus

Viimasel ajal on intellektuaalid nii meil kui mujal avaldanud korduvalt nõrdimust nn „tõejärgsuse“ pärast, ennekõike vassimisele-võltsimisele tuginevate poliitiliste manipulatsioonide pärast, aga ka „alternatiivsetel faktidel“

Autori aadress: Leo Luks, Majandus- ja sotsiaalinstituut, Eesti Maaülikool, Kreutzwaldi 1a-019, 51014 Tartu. E-post: leo.luks@emu.ee.

tuginevate uskumuste ja praktikate pärast (Mattheus 2017; Kaus 2018; Shore 2017). Enamasti jääb ka filosoofiat süvitsi tundvate arvajate (nt Raud 2017; Ott 2017) tõekäsitus seejuures hägusaks, seda tuleb teksti paatosest rekonstrueerida. Haritud üldsust paistab tõest mitte hooliv „uduketramine“ (Velmet 2017) — või siis vähemalt selle edukus, tegelikkust ümber kujundav vägi (nt Brexit, Trumpi presidentuur jne) — tulevat suure üllatusena. Teiseks tunnevad tõe erosiooni pärast muretsevad intellektuaalid enamasti kohustust „teha Tõde jälle suureks“ (Raud 2017), parandada oma sõnavõtude abil ajutist (või ka tsükliliselt korduvat) „äralangemist tõest“ (Laidre 2017).

Selles artiklis ei jaga ma ei mainitud üllatust ega kohusetunnet tõe autoriteedi taastamise ees. Kui vaadata — nagu mulle kombeks — meie ümber toimuvat Nietzsche nihilismikäsituse abil (ning tunda ka selle edasiarendusi, nt Heideggeri nihilismi- ja tehnikakäsitusi), siis tuleb öelda, et siin pole midagi üllatavat, vaid toimib nihilismi loogika „kahe lähima aastasaja loona“ (Nietzsche 2004, 1821). Analüüsisin meie üldist ajaloolist situatsiooni tõe tuse märksõna abil juba mitu aastat enne seda (Luks 2014), kui tõejärgsus moesõnaks muutus ja aasta sõnana pärjati (tõsi küll, mõistet on põhjalikult käsitlenud varemgi enne tema praegust tähtsust, vt Keyes 2004). Olen seisukohal, et on täiesti lootusetu unistada kujunenud olukorras tõe restauratsioonist, teen antud kirjatöös selle asemel ettepaneku hoopiski kaaluda tõsiselt tõejärgsuse kui omaksvõetud intellektuaalse hoiaku (e omaksvõetud täieliku nihilismi) võimalusi.

Artiklis visandan kõigepealt haritud avalikkust häiriva olukorra lühikirjelduse, näidates seejuures, miks on iroonilise alatooniga mõiste *tõejärgsus* olukorra iseloomustamiseks sobimatu. Asudes olukorda tõlgendama, esitan seejärel Ernesto Laclau tuginedes lühidalt oma seisukoha fakti-väärtuse erinevuse küsimuses. Seejärel tutvustan kahes alapeatükis Nietzschele ja Vatimole tuginedes oma üldist arusaama tõest ning selle seosest nihilismiga. Edasi üritan tutvustatud positsioonidest lähtuvalt seletada artikli alguses kirjeldatud olukorra toimimismehhanisme: ühelt poolt nn suurte narratiivide kadumine, mille asemel klammerdudakse veidrate õpetuste külge; teiselt poolt asjaolu, et nn ametlikes teaduslik-ratsionaalsetes narratiivides pole ruumi saladuse jaoks. Artikli viimases osas esitan Nietzschet tõlgendades programmilise üleskutse võtta tõejärgsus intellektuaalse hoiakuna omaks, loobudes tõemeelsusest.

2. Probleemi kirjeldus

Paistab, et ratsionaalset ausameelset publikut häirivad tänapäeva tegelikkuse puhul ennekõike järgmised suundumused:

1. Äärmuslike ja agressiivselt vastanduvate poliitiliste ideede levik paljuski vassimise ja valetamise toel. Vassimises ja valetamises pole midagi uut,

juba 1967. aastal diagnoosib Hanna Arendt kaasaja ühiskondlikku olukorda kui massilist manipuleerimist faktidega, nõnda et mainekujutus ei pea enam tegelikkust ilustama, vaid seda kogu ulatuses asendama (Arendt 2013, 300–301). Kui Arendti käsitusest jääb mulje, et tegu on anomaalse nähtusega, siis samal ajajärgul piiritleb Guy Debord (2013) kogu ajastule omase sotsiaalse ontoloogia vaatamänguühiskonna termini abil ning 14 aastat hiljem määratleb Jean Baudrillard (1999) ajastu simulaakrumi märksõna kaudu.

Tänapäeval on uudne ehk see, et kui keegi, nt ajakirjandus, tuvastab vale, siis see ei kõiguta kuigivõrd karismaatiliste poliitikute populaarsust (Trumpi juhtum) või siis on juba poliitiline otsus sündinud (nt Brexiti kampaania lubati alusetult EL sissemakseteks kuluva raha paigutamist Suurbritannia tervishoidu). Kui mainekujunduslik simulaakrum esitles ennast tõena, siis moodne retoorika levib innustuse jõul, tõestamisest välja tegemata. See fenomen ei tähenda mitte tõe/vale kategooriatest loobumist, vaid pigem teisi veendumusele jõudmise viise, tõestamisviise faktidele tuginemise kõrval, kus iidoli autoriteet püsib valetamissüüdistustele vaatamata.

2. Alternatiivsete faktide, teooriate ja praktikate senisest laialdasem vohamine. Kõikvõimalikud posimised, imerohud, vandenõuteooriad jms.

Need suundumused on omavahel süvitsi läbi põimunud. Näiteks eelistanvad mõjukad äärmuspoliitikud sageli tugineda „igava“ peavoolu-teaduse suhtes alternatiivsetele teooriatele (nt olevat Trump inimtekkelise kliimasoojenemise eitaja); mitte üksnes suured poliitilised retoorikamängud, vaid ka lihtinimeste väiksema kaliibriga alternatiivteooriatel tuginevad otsused mõjutavad teisi inimesi (nt tekitab vaksineerimisest keeldumine epideemiaohu). Tasub silmas pidada, et nii äärmuspoliitilisi kui alternatiivteoreetilisi grupe iseloomustab *tugeval veendumusel olemine*, seega omistatavad nad oma uskumustele vähemalt implitsiitselt kindlasti tõeväärtust. Tõejärgsusest saab rääkida siin vaid kas:

- (1) ühe, üldkehtiva tõe pihustumise tähenduses või
- (2) veendumuseni jõudmise menetluse muutumise tähenduses, kus fakti-, teadmise-, teadusepõhisus asendub üha enam retoorilise veenmisega, mingisse gruppi kuuluvuse tunnistamisega.¹ Vaadeldud olukorda kirjeldab tõejärgsusest paremini *uustõdede* mõiste.

¹ Jätan siinkohal vaatluse alt välja valetamise probleemi selle külje, et mingi väite esitaja ei pruugi sisimas omada uskumust antud väite tõesuses (ükskõik, millist tõestamismenetlust see isik ka ei tunnustaks). Inimene võib näidelda, poliitiline liider võib nõ „nuusutada tuult“ ja rääkida oma valijaskonnale sobivat juttu; esoteerilise seksti liider võib esitada õpetust järgijatel rahaliste vahendite saamise huvides jne. Kindlasti esineb selliseid juhtumeid omajagu, kuid veidrate uskumuste laialdast levikut ei ole võimalik seletada ainult näitlemise abil. Hannah Arendt (2013, 301jj) on tabavalt tähele pannud, et pidev mainekujunduslik luiskamine viib luiskajad väga tihti enesepettuse seisundisse.

Tasub silmas pidada, et alternatiivteooriad ei levi sugugi üksnes madala haridustasemega inimeste seas, olukorral ei paista olevat väga lihtsat seletust.

3. Faktid ja väärtused

Arvan, et ei ole võimalik ega viljakas eristada tõe probleemi tunnetusteoreetilist külge väärtuste ja poliitiliste praktikate küljest. Ei ole võimalik „teha tõe jälle suureks“ umbes nii, et me — st haritud üldsus juhtivate intellektuaalide manitsuste najal:

- (a) fikseeriksime esmalt kainelt ja hoolikalt asjassepuutuvad faktid (sh välistades „libafaktid“);
- (b) tulevikku suunatud otsuseid kaaludes teostaksime parima teadusliku menetluse alusel tasakaalustatud prognoosid ning
- (c) seejärel peaksime vajadusel demagoogiavaba poliitilist debatti erinevate väärtusvalikute kohta, milliste meetmete kaudu jõuda parima prognoositud tulemuseni, milliseid riske tasub tegutsemisel võtta.

Seda ilusat valgustusmaiguga ideaali ei saa minu hinnangul teostada paljudel põhjustel nagu keskmise inimese vähene ratsionaalsus valikute lange-tamisel ning tulevikku puudutavate ühiskondlike otsuste väga suur kompleks-sus ja määramatus. Peamine takistus seisneb aga selles, et *pole olemas puhtaid faktiväiteid*, iga ütlus on mingite (väärtus)eelduste poolt motiveeritud. Seega pole Nietzschet parafraseerides olemas (puhtaid) fakte, vaid üksnes (vähemalt osaliselt) interpretatsioonid (Nietzsche 1988, kd 12, 315). Veelgi täpsemalt öeldes: ma ei pea võimalikuks lähtuda tõe üle vaidluses ainuüksi tõe vastavusteooriast.

Need õilishinged, kes muretsevad tõe kui vastavuse pärast, faktide pärast, toovad enamasti sarnaselt algajatele tudengitele hästi lihtsaid näiteid, nt Viivi Luik (Larm 2017, 16): „sa ei saa valetada, et päike ei tõuse, kui ta on tõusnud“. On sageli korduv viga taandada tõe üle arutlemine nii lihtsatele juhtumitele — nagu ütles tabavalt Karl Popper: „varasemate teadmiste poolt „rikkumata“, puhtal kujul vaatlusele tuginevad teadmised – kui midagi niisugust peaks võimalik olema – on ülipiiratud ning tühised“ (Popper 1990, 1842). Õigupoolest leidub kaalukaid üldteada olevaid argumente tõe vastavusteooria üldkehtivuse vastu suisa õpikutes (Meos 1998, 57–58) ja algajatele sobilikes artiklites (nt James 1997; Strawson 2016). Sellega ei taha ma öelda, et tõe vastavusteooria on ilma edasise arutluseta kõigis kontekstides lõplikult kummutatud, vaid üksnes seda, et on filosoofiliselt lubamatu ilma pikemata

eeldada tõde vastavusena faktidele — paraku tugineb säärasel eeldusel valdav enamik tõejärgsuse kriitikast.

Samuti on lubamatu lihtsustada probleemi skaala teise äärmuse abil, kus me vaatleks alternatiivfakte ja epistemoloogilist relativismi üksnes selliste muhedalt reljeefsete nähtuste näitel nagu nt lapiku Maa teooria. Pangem Popperi eelnevast tsitaadist tõukudes tähele, et *kõikide sotsiaalselt kaalukate küsimuste ümber tekkivad miskipärast muuhulgas teravad faktivaidlused*: nt kui palju Eestis metsa raiutakse, kas e-hääletussüsteem on turvaline, kas ja kuidas põhjustab inimtegevus kliimasoojenemist jne. Enamik tähtsaid otsuseid puudutavad tulevikku, mis teeb probleemi veel palju keerukamaks, vt nt Rail Balticu majandusliku tasuvuse ja keskkonnamõtjude probleemi. Kired lõomavad ja seisukohad vastanduvad, probleemid on sedavõrd kompleksed, et vaidlused ei suubu ühtsesse teadmisse.

Küsimus pole mitte ainult selles, et iga registreeritud fakt on osaline fragment tegelikkusest, *asi meie jaoks*, ta pole koormatud mitte üksnes teoreetiliste hüpoteeside ja varasema kogemuse poolt, nagu õpetatakse teadusfilosoofia aluskursustel. Faktid on koormatud palju rohkemate eelduste poolt, sh ka kõnelejate keelilise universumi poolt (nagu on näidanud Sapir, Whorff, Masing jt). Viimaks on iga faktiväide minu hinnangul koormatud ka väärtuste poolt. Väga täpselt väljendab seda seost Ernesto Laclau:

Ainult praktilises elus — elus, mida valitsevad normid — saavad faktid faktidena esile tulla. Isegi puhtalt kontemplatiivne hoiak näeb seda, mida ta näeb, üksnes seetõttu, et tugineb tähistussüsteemidele, mis pole muud kui eelnevate praktiliste kogemuste sete. Ei ole fakte ilma tähistamiseta ning ei ole tähistamist ilma praktilise sidumusega, mis omakorda nõuavad meie käitumist valitsevaid norme. Seega pole olemas kahte korda — normatiivset ja deskriptiivset — vaid on normatiivsed/deskriptiivsed kompleksid, kus faktid ja väärtused teineteist lahutamatu moel läbibistavad. (Laclau 2015, 363)

Just see seos, mitte niivõrd andmete ja seoste liigne hulk selge järeltõlgemiseks seletab põhimiselt lõputuid faktivaidlusi, sh nt Maa kuju kohta. See tähelepanek seletab tõe üle arutlemise moralistlikku alatooni, seos tõese-hea-ilusa vahel pole sugugi juhuslik teoreetiline seos (vt Vattimo 2013, 158)² ning on kahtlane, kas saame inimestena üldse kunagi rääkida *tõest ja valesst moraaliveälises mõttes* (vt Nietzsche 2007; isegi analüütilise filosoofia loogiliste konstruktsioonide taustal kumab teatav *etos*). Vaidluste rohkene mine ja intensiivistumine ning üksmeele vähenemine ei ole minu hinnangul

² Tõe ja hüve vältimatu seos on selgelt esil Alain Badiou filosoofias, kus tuginetakse paljuski Platonile. Selle seose piirjooned avanuvad põgusalt ka tema hiljuti ek ilmunud raamatus „Eetika“ (2017).

mitte ajutine anomaalia, mille saaks tervemõistuslike manitsuste varal lõpetada, vaid nihilismi kui meie ajaloolise peavoolu kulgemise loogika. Tabavalt kirjeldab nihilismi mõistet kasutamata selle kulgemise trajektoori kultuuri- psühholoog Linnar Priimägi, hälbides viidatud esseega arvajate üldisest moraliseerivast toonist:

TÕEJÄRGUSUS ON KOLLEKTIIVSE TEADVUSE SEISUND — MITTE LIHTSALT ERIARVAMUSED JA VASTANDLIKUD SEISUKOHAD, VAID KOLLEKTIIVNE SOTSIAALSE ORIENTATSIOONI KAOTUS. (Priimägi 2017, 8)

Probleemi piirjoonte esmase visandamise juurest oleks vajalik ja paslik liikuda minu tõemõistmise tutvustamise juurde, millega enamik tõe teemal sõna võtnud publitsistlikke väitlejaid pole ennast seni vaevanud. Ma ei pretendeeri oma tõemõistmise juures originaalsusele ega nõua ka seda, et igal väitlejal peaks olema originaalne tõeteooria. Asi on lihtsalt selles, et tõe on liiga keeruline nähtus, et selle üle saaks arutleda intuitiivsetelt eeldustelt lähtudes, oma tõeteoreetiliste aluste esitamine peaks kuuluma iga filosoofilist kaalu taotleva sõnavõtu juurde.

4. Tõe retooriline loomus

Olen oma arusaama tõest — teooriaks ei luba mu üldine intellektuaalne hoiak seda nimetada — korduvalt tutvustanud (Luks 2014, 2125–2127; Luks 2015, 31–32), sestap esitan oma arusaama siinkohal kordavalt-visandlikult. Minu arusaam tugineb põhimiselt Gianni Vattimo hermeneutikal, ulatudes sealt tagasi Gadamerini, Heideggerini ja Nietzscheni.

Tõe pole antud lähenemise kohaselt mitte väite vastavus faktidele ega üldsegi mitte esmajoonel üksiku väite omadus (tõesus), vaid teatav uskumuste „universum“ või paradigma, mida seda keelt kõnelev kogukond jagab. (Vattimo (2013, 153–157) ei häbene oma seletustes tõmmata paralleele Gadameri ja Kuhni vahele). Tõe on avatus ühist *logost* — ja seeläbi ka eetost jagava kogukonna jaoks ning ühtlasi horisont — iga üksiku väite „tõestamine“ toimub selles avatuses, seespool horisonti (Vattimo 1997, 81). Samas pole seda paradigmat ennast võimalik tõestada, see võetakse omaks retoorilist tüüpi veendumuse põhjal (Vattimo 2013, 156; Vattimo 2010, 69).

Selle avatuse või paradigma kujunemine-muutumine on ajalooline-sattumuslik protsess, avatuse-tõe kogemust saab kõige paremini kirjeldada asumise metafoori abil. Samas rõhutab Vattimo (1997, 82), et asumine pole passiivne, siin peitub ka kriitilise aktiivsuse võimalikkus, samuti teise- ne avatus tasapisi temas asujate interpretatsioonide käigus. Niiviisi mõistetud tõe on loomuldasu retooriline, tõestamine on kõige üldisemas plaanis veenmine, mingi uskumuste kogumi jagatud aktsepteerimine (Vattimo

2016, 197). Retooriline tõde pole siin üks teine liik teadusliku vastavus-tõde kõrval, vaid kehtestab ka viimase üle oma õigused (Vattimo 2013, 154) sh mingeid uurimissuundi takistades. Teaduse „tõehetk“ saabub siis, kui tema tulemused võetakse omaks, kantakse ühisesse teadvusse üle (Vattimo 2013, 155) — pangem tähele selle menetluse normaliseerivat, mõnikord ka diskvalifitseerivat iseloomu, nende protsesside uurimisele pühendas suure osa oma elust Michel Foucault. Nagu näeme, pole selles tõekäsituses, millel on ühishooni nii pragmatismi- kui koherentsusteooriaga, mingit probleemi omistada ka normatiivsetele uskumustele tõeväärtust. Tõde loomine on interpretatiivne praktika, milles on oluline roll ka kunstil (vrd Heideggeri *poiesisega*) — siit tuleneb Vattimo (1985) üleskutse mõista tõde esteetiliselt, loobuda kitsalt epistemoloogilisest tegelikkusekäsitusest.

Siin visandatud tõde mõistmine avatusena on *ontoloogiline*, mitte epistemoloogiline, kuid hermeneutilise piirangu läbi kehtib täpsustus, et avatus, milles tõde loodub, on keeleline: „olemine, mis võib mõistetud saada, on keel“ (Gadamer 2002, 418). See omakorda ei tähenda, nagu oleks keelelistelt antud avatus transparentne, kindlasti mängib siin rolli mõistetamatus horisont, eba-tõde, saladus — nendest teeme peagi lähemalt juttu.

5. Tõde retoorilise loomuse tunnustamine kui äärmuslik nihilism

Heideggeri (2002) jaoks on tõde valendik, olemise avatus (kuigi sinna kuulub ka varjukülg, olemise varjulejäämine); Gadamer (1997) panustab humaanset ühisteadvust taasloovale traditsioonile — Vattimo (1997) arvates liigagi optimistlikult. Tuginedes Nietzschele ja hilisele Heideggerile artikleerib Vattimo just tõde mõiste kaudu hermeneutilise ontoloogia nihilistliku sisu: iga avatus, iga paradigma, iga jagatud uskumuste süsteem on sattumuslik, ei ole võimalik luua metatasandi teooriat ega argumentatsiooni, nõ „kelle tõde on tõesem“ (vt Vattimo 1997, 13).³ Nii inimõiguste postuleerimine kui ka globaalse liberaaldemokraatliku ilmakorra vaieldamatuks kuulutamise (sh poliitika taandamine ekspertiisiks) on Vattimo jaoks vana alusemetafüüsika jäänukid (Vattimo 2011, 1jj). Siin tuleb temaga üksnes nõustuda.

Tunnistades võimatust mistahes avatust fundeerida, võtab Vattimo Nietzsche tuules omaks *täieliku nihilismi*, mis on Nietzschel piiritletud mitmel puhul just tões kahtlemise läbi (praegu toimuv kadunud tõde taga nutmine tähistab Nietzsche terminoloogias üht viljatut katset pääseda nihilismi mittetäielike vormide käest ilma nihilismi täide viimata, lõpuni omaks võtmata, vt Nietzsche 1988, kd 12, 476).

³ Siiski on küllap olemas teavad tõde moodustumise invariandid; neid saab teatud piirides uurida filosoofiliselt laetud antropoloogia abil, „tiheda kirjelduse“ abil.

Et ei ole olemas tõde; et ei leidu asjade absoluutset loomust, „asja ise-eneeses“ — see on ise üks nihilism, ja nimelt ekstreemseim. Ta asetab asja väärtuse sellesse, et sellele väärtusele ühtegi realiteeti ei vasta ega vastanud pole, vaid üksnes üks jõusümpptom väärtus-seadja poolel, lihtsustus elu otstarbeks. (Nietzsche 2004, 1810)

Mis on üks usk? Kuidas ta tekib? Iga usk on tõeks-pidamine.

Nihilismi ekstreemseim vorm oleks: et iga usk, iga tõeks-pidamine on paratamatult vale: kuna ei leidu üldse tõelist ilma. Niisiis: perspektiivne paiste, mille päritolu asub meis (kuivõrd me vajame pidevalt kitsamat, lühendatud, lihtsustatud maailma)

— et see on jõu määr, mil määral me suudame tunnistada paistvust, valetamise paratamatust, ilma et hukkuksime. (sammas, 1811)

Vattimo jaoks on tähtsaim just näivuse aktsepteerimine, leppimine luis-keloos elamisega, millel on tõetahet, aga ka sellest tulenevalt praktilist tegutsemistahet vaibutav iseloom, subjektsust hajutav iseloom (vt Vattimo 1986). Täieliku nihilisti teadvus pendeldab kahe tasandi vahel: ühelt poolt heidetud teatavas avatusse, uskumuste kogumikku; kuid teisalt distantseeruv adu-mine, et see on kõigest üks sattumuslik avatus, üks fiktsioon (vt Luks 2015, 84–90); Vattimo (2016, 31) võrdleb seda ka fenomenoloogilise *epoche*'ga. Vattimo üheks lemmikmetafooriks antud olukorra kirjeldamiseks on Nietzsche „Röömsast teadusest“ pärinev kirjeldus unenäost, kus on omal kohal tead-likkus, et magatakse, kuid ometi ei saada ärgata, tuleb edasi magada (Nietzsche 1988, kd 3, 416–417). Samuti tõlgendab Vattimo hilist Heideggeri nihilis-tina, kelle jaoks on tõde küll olemise valendik, kuid olemine jääb eemale-tõmbuvaks, jääb päästmatult ära (vt Vattimo 2013, 25jj, 127jj, 187jj).

Mõistagi hargneb siit terve rida praktilisi tõlgendusküsimusi, *a la* kas kõik on lubatud, miks mitte muretult märatseda, kui tõde ei ole jne. Vattimol on ses küsimuses oma selged intuitsioonid, religiooni poole kalduv eetilisi-poliitiline agenda, mida ta üritab retooriliselt kehtestada, mitte alusepaneku vormis põhjendada. Neisse intuitsioonidesse pole siinkohal kahjuks aega pikemalt süveneda (vt Luks 2014; Luks 2015, ptk 5.2). Küll aga aitab visandatud kahetasandiline tõekäsitus tõrjuda tuntud süüdistust relativismi paradoksis või siis sedasorti kriitikat, nagu teeb Blackburn (2015, 109–110) Nietzsche suhtes: too väidab küll, et ei leidu fakte ja kõik on näivus, aga kritiseerib samas Prantsuse revolutsiooni, eeldades nõnda selle riigi ja ajaloolise sünd-muse olemasolu. Samast ooperist meenub kusagilt loetu, kuidas üks filosoof kaotas usu Derrida dekonstruktsiooni, kuuldes pealt, kuidas viimane tellis takso ja ütles konkreetse aadressi, mitte ei saatnud autot igavesti siia-sinna ekslema.

Eelnev kriitika näitab ehk vaid seda, et inimene ei saa elada igal hetkel filosoofina, vaid argielus tuleb viibida mingis avatuses, osaleda mingites kee-lemängudes. Nietzschega koos võime minna veelgi kaugemale, nõustudes,

et need kultuurid, millesse oleme sisse kasvanud, mõjutavad meie mõtlemist ikka, paljuski ka teadvustamatult (nt tunnistas Nietzsche moraali mõjutusi, mida ka immoralistil pole võimalik niisama lihtsalt vältida, vt Nietzsche 2017, 159–160). See aga ei tähenda, nagu poleks võimalik ümber lülituda, olla kord ühel, siis teisel mõtlemise tasandil. Olen teisel käsitletud elu omaksvõetud nihilismis pendeldamisena erinevate faablite rägastikus, erinevate rollide-maskide vahel (vt Luks 2015, ptk 3.3).

6. Probleemi diagnoos: väikeste narratiivide paisumine kõlakambreis

Tuleme tagasi artikli alguses kirjeldatud probleemi tõlgenduse juurde. Miks siis maailm tasapisi nõ lolliks läheb? Selle kohta on esitatud mitmeid veenvaid seletusi: kindlasti on siin oma osa viimastel aastatel kasvanud majanduslikul ja poliitilisel ebastabiilsusel (sh nt hirm pagulaste ees); kahtlemata ei tasu alavääristada arvutivõrkude ja sotsiaalmeedia rolli mitmesuguste alternatiivsete kogukondade moodustajana ja võimendajana (nn kõlakambriid), laiemalt tasub vaagida viraalse kommunikatsiooni leviku põhjuseid, sh arvutikasutuse laiemat mõju inimteadvusele, sh nn afektiivse pöörde tekkimisele.⁴ Esitan järgnevalt eelnevatele seletustele lisaks olukorrale väikese omapoolse diagnoosi, tuginedes taas Nietzsche nihilismikäsitusele.

Alustaksin küsimusest, kas Nietzsche tõekriitika, sh teaduse kriitika on ennekõike ja pelgalt korrespondentsiteooria kriitika, nagu mõnest tema tööst (Nietzsche 2007) võib paista? Kui nii, siis saaks selle kriitika eelpool viisandatud tõe sattumuslikkuse ja kahetasandilisuse kaudu vaibutada, juhtida Nietzsche sünged prognoosid pluralismi rõõmsasse ringmängu. Siiski tundub mulle, et vähemalt juba kuulsas „Puuslikehämaruse“ katkendis tõelise ilma kadumisest (ek Blackburn 2015, 113–114) ning ka hilistes nihilismi-fragmentides mõistab ka Nietzsche tõe eelpoolkirjeldatud moel avatusena, kogukonda ühendava paradigmana, seda piiritleva horisondina. See mõistmine ilmneb ja realiseerub tema oma kaasaegse, hiliskristliku Euroopa kultuuri kriitilises analüüsis. Nietzsche paneb tähele, et „tões elatakse“, et kristlik elutõlgendus on olnud pikka aega ennekõike moraalses plaanis ühendav, kasulik jpm (vt Nietzsche 2004, 1800).⁵ Oluline nihilismi käivitav, ehk siis olemasolevat avatust lõhkuv, paradigmat kummutav sündmus on Nietzsche jaoks Jumala surm (Nietzsche 1988, kd 3, 480–481). Nietzsche meelet on tähtis rõhutada, et tõearmastus, tõemeelsus, olles kristliku kultuuri üks keskseid nõudeid, pöördub pikapeale sellesama kultuuri eelduste vastu (Nietzsche 2004, 1800–1801). Just siit saab alguse traagiline ajastu lääne jaoks

⁴ Kõigest sellest on huvitavalt kirjutanud Raud ja Bauman (2016).

⁵ Pikem askeetliku moraali genealoogia on nüüd ka ek loetav: (Nietzsche 2015).

(Nietzsche 2004, 1809), mis kõneleb Nietzsche jaoks sajas märgis, kuid mille radikaalsust pole veel tänagi mõistetud (või siis pole tahetud endale tunnista, Nietzsche 2004, 1821) — nagu nähtub pidevast ühiste väärtuste otsimisest õilishingede poolt või unistustest teha tõde taas suureks. Vähemalt nn keskmine inimene, keda Nietzsche enda ümber näeb, taltsas, kodustatud, karjaloom-inimene vajab elus püsimiseks tõde (ja mitte üksnes triviaalses-pragmaatilisest tähenduses). Inimene peab elama „tões“ — seespool horisonti, mis maailma mõttekaks seletab. Jumala surmaga on taevalt see horisont — mida Nietzsche nimetab oma kuulsaimas tõe-teemalises katkendis *tõeliseks ilmaks* — pühitud ning inimkond veereb päästmatult keskusest x-suunas (Nietzsche 2004, 1796). Sotsiaalmeedia kõlakambrites ja sektantlikes alternatiivseid praktikaid viljelevates rühmades leiavad aset meeleheitlikud katsed kaduma läinud keset taastada.

Jätame kõrvale Nietzsche prognooside prohvetlikkuse XX sajandi esimese poole sündmuste suhtes. Suurte hävituste ja polariseerunud maailma järel saabus ajajärk — ma pean silmas XX sajandi lõpukümnendit — mil mõnegi teoreetiku jaoks terendas ajaloo lõpp; paistis, et nn „kommunistliku“ ideoloogia *de facto* seljatanud liberaaldemokraatia ja inimõigustel tuginev humanism suudavad tasapisi luua ühtse maailmakodanike kultuuri, millest juba valgustusajal unistati. Loobun siinkohal prohveti rollist, kuid vähemalt täna tundub ajaloo lõpp olevat vähemalt edasi lükkunud.

Püüdkem seletada Nietzsche abil kujunenud olukorras äärmusihalust ja libafaktide lembust. Inimene vajab Tõde — midagi suurt, mis tekitaks kirge, tekitaks ühtekuuluvustunnet ja muudaks elu mõttekaks (Nietzsche 2004, 1800). Kui seda suurt tõde ei anta piisava retoorilise veenvusega nõ eliidi poolt ette, siis hakkavad inimese alalhoiumehhanismid ja interpretatsioonivõimed tööle ning suureks mõeldakse midagi väikest — kas siis pagulaste tõrjumise missioon või kasvõi lapiku Maa teooria. Seejuures pole sugugi kõrvaline asjaolu, mida on nimetatud vernakulaarse autoriteedi esiletõusuks (Ventsel ja Madisson 2017) — vastandumine ametlikule, ekspertidele, peavoolule (ka lapiku Maa teooria muudab seksikaks just sinna juurde kuuluv käsitlus ümarast maast pilte võltsivast NASAst; veelgi reljeefsemalt tuleb tendents ilmsiks reptiilide-vandenõuteooria puhul). Minu hinnangul pole selline reaktiivsus ja afektiivsus mitte juhuslik asjaolu, mille oleks tinginud ainuüksi seniste eliitide läbikukkumine, vaid igasuguse normatiivse (sh poliitilise) identiteediloome hädavajalik struktuurne tunnus (vt Laclau 2015, 352–358). Just vastandumises võimsale vaenlasele leiab aset meie-rühma kui allajääjate konstrueerimine mistahes tühja tähistaja ümber (vt Laclau 2015, 188–200).

Kuna sedaviisi üles köetud rühmadel puudub irooniline distants enda tegevuste suhtes, ei tasu kõrvale jätta Nietzsche ennustusi hävingust (vt nt

Nietzsche 2004, 1820–1821) — ärgem unustagem muuhulgas, et IT-vahendite võimaluste abil on uue globaalse hingamise saanud ka üks suur grupp Tõe valdajaid, võitlevaid islamiste. Pruukides kalambuurses vormis asumise metafoori — pole suurt lootust, et veidraid õpetusi kummardavatel inimestel tuleks mõistus koju, sest planetaarse *seade-stu* virvarris pole neil üldse kodu, kus asuda ja ennast kindlalt tunda (vt Matjus 2012, 20, vrd Luks 2013).

7. Saladusevajadus

Oleks liiga lihtsustav seletada uustõdede ja alternatiivsete faktide vohamist ainuüksi selle hirmu ja ebakindlusega, mida tekitab nn lääneliku väärtussüsteemi kriis, kapitalistliku liberaaldemokraatia kriis. Senisest käsitusest on jäänud ühekülgne mulje, et inimene vajab asumiseks veenvat avatust, sellist kehtivate uskumuste kogumit, mis seletaks kogu tegelikkuse lõplikult ära, esitaks kogu tõe, nõnda et inimene oleks kõikjal ja alati kodus. Sel juhul oleks mure „vaid“ selles, et ükski narratiiv pole suutnud kristluse kõikumise-ga tekkinud vaakumit täita ning nihilism tõukab inimese ühest äärmusest — Jumal on tõe, teise äärmusse — kõik on vale, kõik on asjata (Nietzsche 2004, 1801).

Eelnevaga olen kirjeldanud kõigest probleemi üht külge. Riskin siinkohal kaaluka väitega, olemata filosoofilise antropoloogia „ekspert“: inimene ei vaja mitte üksnes selgust ja teadmist, vaid ka määramatust ja vabadust — kokku puutumist tõelise saladusega, oma mõistmishorisoni piiridega (millegi sellisega, mida Badiou (2017) nimetab asjaolusid lõhestavaks *sündmuseks*). Inimene ei ole läbinisti kodukolde pelus tukkuja, vaid — kasutades Ülo Matjuse (2012, 18–19) piiritlest — ta on peletis, pelu-tu, kel sees seikluslik süda. Sedasama ütleb Heideggeri käsitus olemasolemisest (*Dasein*), mis on loomuldas sissehoitus eimiskisse (Heidegger 1978, 118j); samasse mõtteliini kuulub ka Lacani ja tema järgijate käsitus subjektist kui lõhest, tühikust. Julgen Gilles Deleuze'i jälgedes⁶ väita, et iga vähegi huvitav filosoofia on sünnist saati ühenduses saladusega, mõeldamatuga (vt Deleuze ja Guattari 2014, 81–83, 138; vt ka Luks 2016a)⁷ ning kui filosoofia on korda saatnud mõne kuritöö, siis nimetaksin selleks just saladuse reetmist, kas siis evidentsusenõude paisutamist kosmiliseks või mõtlemise piiramist terve- ja kainemõistuslike teemadega (nt pragmatism; verifikatsiooniprogramm analüütilises filosoofias).

Loobun siinkohal teemas püsimise huvides pikemast tõlgendusest saladuse teemal — minu loomingu tundjad teavad niigi, et käsitan seda läbivalt

⁶ Kirjutan läbivalt Deleuze ja Guattari ühisteosele viidates üksnes Deleuze'i seisukohtadest tuginedes Eik Hermann'i järelsõnas tehtud märkusele, mille kohaselt kirjutas Deleuze viidatud teose siiski üksi (Deleuze ja Guattari 2014, 219).

⁷ Samuti lausub juba Herakleitos: *loodus/loomus [physis] armastab varjuda (M8)*.

ei-lisuse metafoori kaudu ning tõlgendan põhiliselt luule umbteil. Jään *epoche* positsioonile küsimuses, kas saladusena varjub olemine ise (Heidegger 1988) või on see pelgalt subjektisene struktuurne efekt (Žižek 2003). Olgu öeldud, et saladuse mõtlemine ei pea olema tingimata religioosne ega olema suunatud transsendentsi poole; näiteks Deleuze kaitseb raevukalt immanentsuse-filosoofiat, tegeldes ometi mõeldamatuga. Sarnane immanentsuse maiguga saladus läbib ka Nietzsche mõtlemist, ennekõike juba tema paatost, stiili. Teadus oma tõetahtega on Nietzsche jaoks just seetõttu armetu, et see üritab tegelikkuse ühe teatava interpretatsiooni abil (materია, põhjus-tagajärg jms) nõ „objektiivselt“ ära seletada. Nietzsche ütles „meil on kunst, et me tõe käes ei hukkuks“ (Nietzsche 2014, 1792) avab tema paatost kõige täpsemalt.

Juba vähemalt Nietzschest alates on filosoofias läbiva probleemina käsitletud saladuse ja määramatuse tõrjumist elust. See on — kui piirduda märksõnade pildumisega — Nietzsche viimse inimese probleem, Heideggeril „Olemises ja ajas“ käsitus igamehest (*Man*), mis kasvab läbi mahhinatsiooni tehnikakäsituseks seade-stuna; Hannah Arendti nimetus saladuseta olen-di jaoks on tööine, asine inimene; Marcusel ühedimensiooniline inimene. Guy Debord piiritleb juba 1960ndate lõpul meie üldise olukorra immanentsuse *vaatemänguna*; Baudrillard (1988) kõneleb meid ümbritsevast võrgutust kaotavast immanentsest infopornost; Giorgio Agamben Foucault' jälgedes palja elu ökonoomilisest korraldamisest jne jne. Inimesele omane saladusevajadus on vaatemängu internaliseeritud, saladused leiavad aset veel üksnes kuulsuste magamistubades, partei tagatubades ning hämarate pangatehingute käigus — kõmupress paljastab neid publikule usinalt. Selles valguses vaadates pole mingi ime, et ka kirglikud otsivad vaimud sõnastavad saladust seespool nõ ametlikku paradigmat, mis esitleb ennast läbipaistvana: poliitikute vandenõust reptiilide vandenõuni (vandenõuteooria on üks universaalsemaid vorme inimkultuuris), lendavatest objektidest lapiku Maani; igavese nooruse eliksiiri funktsiooni on sisse võtnud kloorivedelik MMS. Sama puudjääk selgitab ka, miks lähevad haritud eurooplased sõdima ISIS-e eest jms.

Seni öeldut resümeerides: kultuuri hoiab koos selline tõde avatusena, mis ühelt poolt „annab asu“, hoiab koos kriitilist ühiste uskumuste massi, keset (Moor 1996), kuid teisalt on loovas ühenduses saladusega. Just selle ühenduse tuhmumine viib ka avatuse murenemiseni, nagu ilmneb kasvõi Jumala surmaga algavast euroopaliku kultuuri nihilismi-trajektoorist.

8. Aitab tõepoliitikast!

Üheks määramatust tõrjuvaks valdavaks menetluseks kaasajal, mis seletab vahetuimalt vernakulaarse autoriteedi esiletõusu (nt nimetud protestikam-

paaniad, a la Occupy-liikumine) on poliitika redutseerimine ratsionaalseks halduseks. Sellest on Eestiski viimasel ajal juttu olnud (nn exceli-„poliitika“ metafoor). Esiteks on selle lähenemisviisi korral poliitiline ruum taandatud viimsetele inimestele kohaselt peamiselt majandusruumiks, hüvede loomise-jagamise ruumiks (tõsi küll: globaalsed turbulentsid nagu nt radikaalne islamism kõigutavad viimasel ajal sellise vaateviisi ainuvõimalikkust). Uljaimad teoreetikud (nt Francis Fukuyama) on seejuures käsitlenud kapitalistlikku liberaaldemokraatiat suisa ajaloolise paratamatusena, kuhu inimsugu liigub. Kuid minu pealiskaudset tundmist mööda on analüütilise kallakuga sotsiaalfilosoofia üldiseks naiivsuseks (nn Hobbesi pärand) see, et käsitletakse ühiskondlikuid toimijaid põhimiselt ratsionaalsete aatomitena ning poliitika kujunemist nende vahelise tasakaaluseisundina (hüpoteetiline ühiskondlik leping). Kui teeme sellelt eelduselt väikse sammu edasi, jõuamegi utilitaristliku heaolu-rehkenduseni ja nn tõepoliitikani: iga otsus nõuab teaduslikku ekspertiisi, mõjuhinnanguid jne. Selles ekspertide diktatuuris mängib varjatult esimest viulit tõe korrespondentsiteooria ning uskumus, et teadus suudab iga otsuse tagajärjed välja rehkendada. Sellise käsituse vastu on sõna võtnud terve hulk kontinentaalfilosoofe, sh ka Vattimo (2016, 9, 37jj). Pean siinkohal poliitikast mõtlemisel oluliseks järgmisi lähtekohti:

- (1) Iga otsus, sh vähegi oluline poliitiline otsus on määramatu ja riskantne (Derrida 2011, 42), ühiskondliku elu korraldamine ei ole lõpuni teaduslikult välja rehkendatav.
- (2) Poliitika kui antagonism, erinevate võimalike otsuste konflikt on inimelu läbistav nähtus, mida ei saa nn tsiviliseerumisprotsessi käigus taandada halduseks (Laclau 2015).
- (3) Võim on vähemalt kogu inimlikku eksistentsi läbistav kapillaarsus (Foucault 2011, 228–262, 277–309), sestap pole adekvaatne mõelda poliitikast kui pelgalt vahendist erinevate hüvekäsituste realiseerimisel. Võimutsemine, võimu omamine on üks poliitilise aktiivsuse põhilisi motivatsioonitegureid (Schumpeter 2002); institutsionaalse korraldusega saab küll võimu avaldumise vorme nõ tsiviliseerida, aga mitte välja juurida.

Nn exceli-poliitikute ekspertiisi-usk paistab olevat siiras ja naiivne, kuid selle taga võivad sageli peituda motiivid hegemoniseerida tõe mõiste abil enda kildkonna (partei) poolt välja pakutud haldusmudel. Sugugi mitte vähetähtis pole siinjuures Hannah Arendti (2013, 285jj) mõttekäik sunduse elemendist, mida tõe endas kannab, tõe despoodi-iseloomust poliitika suhtes. Eestigi poliitilistes debattides pole harvaesinev ekspertandmetele toetuva nn eksimatu ja kõiketeadva poliitiku tüüp.

9. Nihilismi viimane samm: loobumine tõemeelsusest

Tõejärgsuse kirglikke kriitikuid tundub kõige rohkem häirivat just populistlike (äärmus)poliitikute nagu nt Trump küüniline demagoogia, „uduketramine“. Kui igasuguseid sektante, nt ka lapiku Maa apoloogeete ja MMS-i rüüpajaid iseloomustab tugev veendumus oma tões (kuigi välise vaatluse teel ei saa selles alati kindel olla), siis demagooge tundub huvitavat pigem poliitiline võit kui tõde (vt Ventsel ja Madisson 2017). Kõnealused demagoogid ei piirdu lihtsalt valetamisega, vaid esitavad erinevate sihtrühmadega kohtudes erinevaid, omavahel vastandlikke seisukohti, kuid kuna nad kõnetavad edukalt masse afektiivsel tasandil — põhiliselt seeläbi, et hegemoniseerivad enda isiku kujutisse senisele eliidile vastu-olemise energia, siis ei ole nende valede ega ka vastuolulisuse paljastamisel populaarsust hävitavat efekti.

Kõige suurem kuritegu tõe vastu ei tundu seega olevat mitte ekslike-imelike seisukohtade eelistamine paremini põhjendatutele (sest, nagu haritud intellektuaalid möönavad, ei sisalda ükski teooria ega narratiiv kogu tõe), vaid *tõemeelsuse puudumine*, hoolimatus, ükskõik-mille kasutamine konjunktuursetel eesmärkide. Just selles võtmes tuleks lugeda viimaste aastate kuulsaimat tõe-vaidlust, mille algatas Rein Raud (2011) Jaak Aaviksoo informatsioonilise enesemääramise nõude vastu, mis pidada käima mitte-üksnes tõe mõõgaga meetodite varal. Ka oma hiljutise kirjutise lõpus vastandab Raud (2017) tõejärgsusele kriitikat ja analüüsi. Samamoodi manitseb Mihkel Mutt (2014, 35) intellektuaale, et neil ei ole lubatud segaste sündmuste keerises ja kriitikatuhiinas lolliks minna. Neid üleskutseid ühendava taustana kumab nõue olla tasakaalukalt tõemeelne.

Isiklikus plaanis, intellektuaalina saan selliseid üleskutseid ainult toetada. Mida muud siin artikliski seni teinud olen kui kriitiliselt analüüsinud tõejärgsuse ajajärgu tunnuseid. Oma ütluste kriitiline läbikaalumine on mulle samavõrd omane kui Rein Rauale, kuigi temas paistab olevat palju enam kirge ja sotsiaalset närvi. Samas olen seisukohal, et ma kirjeldan praegu üksnes *enda sattumuslikku hoiakut*, olen selliseks kasvanud akadeemilises keskkonnas.

Kuid kas mul on argumente asetada tõemeelsus ning kriitilise ratsionaalsuse arendamine inimese ülimalt kohuseks? Paraku mitte, siinkohal satuks mõtlemine nõiaringi. Kui ei leidu tõe, vaid üksnes erinevad interpretatsioonid, siis ei leidu argumenti tõemeelsuse eelistamiseks väljaspool mingit piiritletud pragmaatilist konteksti (kahtlemata väldin argielus pettureid nagu Nigeeria päranduskirjad jms). Nagu eelnevalt üritasin visandada:

- (1) ei ole võimalik piirata kogu elu ratsionaalseks-pragmaatiliseks keelemänguks

- (2) kuuldused inimeste valdavast ratsionaalsusest on tugevasti liialdatud ning
- (3) olulisi vaidlusküsimusi ei ole võimalik rahulikult-kriitiliselt selgeks vaielda, kuna nendes leiab aset afektiivne-eetiline *radikaalne paigutus* (vt Laclau 2015, 367) — need küsimused on piisavalt keerulised (*nurjatud probleemid*, vt Selg 2017), et iga olemasolev veendumus leiab seal oma nurgakese.

Nietzsche lahti ütlemine tõest on minu hinnangul radikaalsem kui Vattimo tunnistada tahab. Hermeneutilise mudeli puhul jääb ikka alles kultuurist päritud avatuses asumine, mille raames tõde kehtib — teisel tasandil tehtav distantseerumis-samm on üksnes osaline „tõe lahtisti“, mis hoiab eemale fundatsionalismist, ühe või teise avatuse universaliseerimistaotlusest. Ent Nietzsche tundub propageerivat sellist tunnetuslikku revolutsiooni, mille tagajärjeks on tõetu maailm ning tõemeelsuseta subjektiivsus (Nietzsche 1988, kd 10, 50).⁸ Selles hüpoteesilises maailmas prevaleerib loomingulisus, kõik haaratakse mängu (Nietzsche 1988, kd 7, 801), prevaleerib paiste ja perspektiivide seadmise tahe, tõetuse tahe on seal tõetahtest tähtsam (Nietzsche 1988, kd 11, 244) ning valetajad oleksid kõrgeima au sees (Nietzsche 1988, kd 11, 621, 651):

Maailmas, mis on olemuslikult võlts, oleks tõemeelsus ebaloomulik tendents: sel saaks olla mõtet vaid vahendina võltsi teatava kõrgeima potentsina... (Nietzsche 1988, kd 13, 54).

Just vale eelistamine tõele on Nietzsche kunstnik-filosoofi loominguline kredo:

...kunst, milles just vale end pühitseb, milles hea südametunnistus on toeks pettusetahtele, on askeesi-ideaalile hoopis põhimõttelisemalt vastandlik kui teadus... (Nietzsche 2015, 189).

Nietzsche moraalikriitika pole seejuures sugugi juhuslik ega pelgalt satumuslik vimm kristluse üleemeeliste väärtuste vastu. Nagu olen põhjendanud teisel (Luks 2016b), on see kriitika totaalne, mistahes kodeeritud moraaliga vastane, sest miski ei korrasta-jäigasta avatust efektiivsemalt kui moraal. Seos tõe-hea-ilusa vahel on olemuslik ning loomingulisust pärssiv:

Filosoofi jaoks on põlastusväärne öelda: hea ja ilus on üks: kui ta lisab siia „ka tõene“, siis tuleb talle kolki anda“ (Nietzsche 2014, 1792).

⁸ Mõistagi ei ole see lugemisviis ainuvõimalik, leidub mõjukaid põhjalikke tõlgendusi (nt Sadler 1995), mis omistavad Nietzsche mõtlemisele jätkuvalt tõemeelsuse, tõesuse pretensooni. Selles artiklis ei ole ruumi asuda süvitsi tõlgendama Nietzsche ambivalentseid väljütlemisi tõe kohta, olen oma lugemisviisi teisel (Luks 2016b, 2187–2191; Luks 2017) pisut pikemalt õigustanud.

Sarnastest intuitsioonidest on kantud ka minu *nihilismi mõtlemine*, mille „metodoloogiliseks“ kreedoks on filosoofia ja kirjanduse ühtesulamine (Luks 2015). Tõemeelsuse kategoorilisele imperatiivile asetub siin vastu luisikaja mängulisus (nt August Gailiti Toomas Nipernaadi või Umberto Eco Baudelino). Kasutades meie eelnevaid eristusi: selles luiskelugude maailmas puudub avatuse koondav, ühist mõistmist võimaldav horisont, see on *kaosmos*, mille kujundamine toimub eri rollide-lugude vahel pendeldavas skisoidses teadvuses — loominguline seotus saladusega prevaleerib narratiivi korrapära üle, kuid irooniline distants kõige suhtes ei muuda saladuse teemimist märterluseks.

Parmenides on öelnud: „Ei saa mõelda sellest, mida pole olemas“ — meie oleme teises äärmuses ja ütleme: „See, millest saab mõelda, peab kindlasti olema fiktsioon.“ (Nietzsche 1988, kd 13, 332)

Kui poliitika on säärane mäng e. pragmaatiline kontekst, kus esiplaanil on võidule-võimule saamise eesmärk ning kui massid hindavad poliitikut pigem karisma kui tema jutu tõepärasuse kaudu, siis pole ime, et faktidel tuginev tõde erodeerib või muteerub. Kui Trumpi ideoloogiat kujundaksid filosoofiliselt haritud intellektuaalid, siis poleks mingi ime kui just Nietzsche rakendataks *tõejärgsuse* vankri ette, sinna sobiks ta palju paremini kui omal ajal natside apoloogeediks. Kas ei võiks just järgmine Nietzsche tsitaat, millega artikli lõpetan, olla tõejärgse ajastu poliitiliseks kreedoks:

... Tõde? Kes toppis selle sõna mulle suhu? Aga ma võtan selle jälle välja; ma põlgan seda uhket sõna: ei, meil [immoralistidel] pole ka seda vaja, me saaksime ka ilma tõeta võimule ja võidule. (Nietzsche 1988, kd 12, 510)

Kirjandus

- Arendt, H. (2013). Tõde ja poliitika, *Mineviku ja tuleviku vahel. Harjutusi poliitilise mõtte vallas*, Ilmamaa, Tartu, lk 217–315.
- Badiou, A. (2017). *Eetika. Essee kurjuse mõistmisest*, EYS Veljesto Kirjastus, Tartu.
- Baudrillard, J. (1988). *The Ecstasy of Communication*, Semiotext(e), New York.
- Baudrillard, J. (1999). *Simulaakrumid ja simulatsioon*, Kunst, Tallinn.
- Blackburn, S. (2015). *Tõde. Teejuht neile, kes segaduses*, Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn.
- Debord, G. (2013). *Vaatemänguühiskond*, Tallinna Ülikooli Kirjastus, Tallinn.

- Deleuze, G. ja Guattari, F. (2014). *Mis on filosoofia?*, Tallinna Ülikooli Kirjastus, Tallinn.
- Derrida, J. (2011). *Surma and*, Tallinna Ülikooli Kirjastus, Tallinn.
- Foucault, M. (2011). *Teadmine, võim, subjekt. Valik räägitust ja kirjutatust*, Varrak, Tallinn.
- Gadamer, H. G. (1997). Mõjutusajaloo printsiip, A. Tool (koost), *Filosoofilise hermeneutika klassikat*, Ilmamaa, Tartu, lk 195–205.
- Gadamer, H. G. (2002). *Hermeneutika universaalsus. Valik esseid ja intervjuusid*, Ilmamaa, Tartu.
- Heidegger, M. (1978). *Wegmarken*, Klostermann, Frankfurt am Main.
- Heidegger, M. (1988). *Zur Sache des Denkens*, Niemeyer, Tübingen.
- Heidegger, M. (2002). *Kunstiteose algupära*, Ilmamaa, Tartu.
- James, W. (1997). Pragmatismi tõekontseptsioon, *Akadeemia* 9: 1702–1721.
- Kaus, J. (2018). Tõde, tõlgendus ja tõevõrdsus, *Akadeemia* 30: 36–42.
- Keyes, R. (2004). *The Post-Truth Era: Dishonesty and Deception in Contemporary Life*, St Martins Press, New York.
- Laclau, E. (2015). *Antagonism, poliitika, hegemoonia. Valik esseid*, EYS Veljesto Kirjastus, Tartu.
- Laidre, M. (2017). Tõejärgne uustõde?, *Sirp* 4: 7–8.
- Larm, P.-R. (2017). Meie igapäevane ilu, *Sirp* 16: 16–17.
- Luks, L. (2013). Kas kodutus on moodsa aja normaalseisund?, *Akadeemia* 25: 1111–1130.
- Luks, L. (2014). Lahkarvamuste staatus tõetus maailmas, *Akadeemia* 26: 2115–2130.
- Luks, L. (2015). *Nihilism ja kirjandus. Ei kogemine filosoofia ja kirjanduse ühtesulamisel*, Tallinna Ülikooli Kirjastus, Tallinn.
- Luks, L. (2016a). Filosoofia kui looming, *Looming* 8: 1152–1160.
- Luks, L. (2016b). Nietzsche moraalikriitilise hoiakuga seotud tõlgendusprobleemid, *Akadeemia* 28: 2174–2198.
- Luks, L. (2017). Kes on meist õige filosoof?, *Sirp* 39: 10–11.
- Matjus, Ü. (2012). *Olemine kõneleb eesti keeli*, Ilmamaa, Tartu.
- Mattheus, Ü. (2017). Post-truth, post-moral ehk tõde on õudne, *Looming* 11: 1672–1679.
- Meos, I. (1998). *Filosoofia põhiprobleemid*, Koolibri, Tallinn.

- Moor, A. (1996). Kese, A. Murutar (koost), *Maarahva elujõud — müüdid ja tegelikkus*, Elmatar, Tartu, lk 45–56.
- Mutt, M. (2014). *Õhtumaa Eesti I: Kultuuripublitsistikat ja kirjandusartikleid 2004–2010*, Fabian, Tallinn.
- Nietzsche, F. (1988). *Sämtliche Werke: Kritische Studienausgabe in 15 Einzelbänden*, Deutscher Taschenbuch Verlag, München.
- Nietzsche, F. (2004). Fragmente nihilismist, *Akadeemia* **16**: 1793–1832.
- Nietzsche, F. (2007). Tõest ja varest moraaliveälises mõttes, *Akadeemia* **19**: 2443–2458.
- Nietzsche, F. (2014). Fragmente võimu tahtest, *Akadeemia* **26**: 1762–1795.
- Nietzsche, F. (2015). *Moraali genealoogiast: vaidluskiri*, Varrak, Tallinn.
- Nietzsche, F. (2017). *Sealpool head ja kurja. Tulevikufilosoofia eelmäng*, Ilmamaa, Tartu.
- Ott, M. (2017). Tõe järgud, *Sirp* **14/15**: 7.
- Popper, K. (1990). Teadmised ilma autoriteedita, *Akadeemia* **2**: 1839–1853.
- Priimägi, L. (2017). Tõejärgse ajastu tõed. Kultuuripsühholoogi tähelepanekuid, *Sirp* **19**: 8–9.
- Raud, R. (2011). Kui suurt valet me vajame, *Eesti Päevaleht* **69**: 3.
- Raud, R. (2017). Teeme Tõe jälle suureks?, *Sirp* **4**: 4–5.
- Raud, R. ja Bauman, Z. (2016). *Iseduse praktikad*, Tallinna Ülikooli Kirjastus, Tallinn.
- Sadler, T. (1995). *Nietzsche: Truth and Redemption. Critique of the Postmodernist Nietzsche*, Athlone Press, London.
- Schumpeter, P. (2002). Kaks demokraatiakontseptsiooni, J. Lipping (toim), *Kaasaegne poliitiline filosoofia*, EYS Veljesto Kirjastus, Tartu, lk 63–98.
- Selg, P. (2017). Populism ja huumor kui demokraatia nurjatud probleemid, *Müürileht aprill*: 22–23.
- Shore, M. (2017). A pre-history of post-truth, east and west, *Eurozine*.
URL: <http://www.eurozine.com/a-pre-history-of-post-truth-east-and-west/>
- Strawson, P. F. (2016). Tõde ja teadmine, *Analüüs ja metafüüsika*, Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu, lk 105–121.
- Žižek, S. (2003). *Ideoloogia ülev objekt*, Vagabund, Tallinn.

- Vattimo, G. (1985). Aesthetics and the end of epistemology, P. J. McCormick (toim), *The Reasons of Art: Artworks and the Transformations of Philosophy*, University of Ottawa Press, Ottawa, lk 287–294.
- Vattimo, G. (1986). *Jenseits vom Subjekt*, Böhlau, Wien.
- Vattimo, G. (1997). *Beyond Interpretation*, Polity Press, Cambridge.
- Vattimo, G. (2010). *The Responsibility of the Philosopher*, Columbia University Press, New York.
- Vattimo, G. (2011). *A Farewell to Truth*, Columbia University Press, New York.
- Vattimo, G. (2013). Tõde ja retoorika hermeneutilises ontoloogias, *Modernsuse lõpp*, Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn, lk 147–164.
- Vattimo, G. (2016). *Of Reality. The Purposes of Philosophy*, Columbia University Press, New York.
- Velmet, A. (2017). Uduketramine ja vastutus, *Sirp* 4: 2–3.
- Ventsel, A. ja Madisson, M.-L. (2017). Tõejärgse retoorika tõetingimused, *Sirp* 4: 8–9.

Seriously about Post-truth—Truthlessness as Proper Intellectual Attitude in the Age of Nihilism

---

The concept *post-truth* is mostly used ironically and in the moralised manner, to ridicule different irrational rhetorical practices, how there are ascribed truth-value to the propositions despite of facts. More precise concept to describe current sense-making practices is *new-truth*, very multifarious set of justifying practices, what are proliferate in different sub-cultures. As there is correctly mentioned, such practices are more and more affect the political field all over the world. In my paper I will focus on the question, what could be post-truth as accepted intellectual attitude. This attitude does not enter to the battlefield of different truths, but it makes no decisions about truth-value of propositions. Already well-known relativist paradox demonstrates, that mentioned attitude cannot be fully consistent, for example in the everyday life we screen out all time information, choosing that information, what is useful in our practical context—already this procedure could be named as ascribing truth-value. To clarify this aporia I will use the two-level understanding of truth, which is borrowed from Gianni Vattimo's hermeneutical nihilism and it is elaborated using Nietzsche's ideas. According to this understanding we espouse for sure some beliefs in different language-games, but in the general level there is always objection, that our particular belief is just one possible belief among others, without any strong proof for truth. In my paper I try to defend position, that global nihilism is our ineluctable historical situation, we need to accept it and post-truth is proper intellectual attitude to that situation.

Keywords: truth, nihilism, hermeneutics, Vattimo, Nietzsche
